

İŞGAL SIRASINDA İZMİR'DE KURULAN BİR DERNEK

Zeki ARIKAN

Mütareke döneminde İzmir'de birçok dernek kurulmuş ve bu dernekler şehrin sosyal, ekonomik ve kültürel yaşamına belirli bir canlılık getirmişlerdir. Burada ayrıntıya girmeden kısaca bu dernekleri belirterek işgal sırasında kurulan bir derneği, *Teşvik-i Maarif Cemiyeti*'ni tanıtmaya çalışacağız. Mütarekeden sonra partilerin İzmir'de önemli bir etkinlik gösterdiği dikkati çekmektedir. Kapatılan İttihat ve Terakki Fırkası'nın yerini Teceddüt Fırkası almış ve bu partinin hemen İzmir'de bir şubesi açılmıştı. Aynı şekilde Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın İzmir şubesinin çalışmaya başlaması gerginliği büsbütün arttırmış ve İtilafçı basın, hem eski İttihatçılara hem de Teceddüt Fırkası'na karşı ağır bir saldırıya geçmişti¹.

Öte yandan mütarekenin ülkeye nasıl bir gelecek hazırladığını sezen İzmir'in yurtsever aydınları çok geçmeden İzmir Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti'ni kurdular². Merkezi İstanbul'da bulunan Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'nin³ İzmir şubesi çalışmalarını sürdürüyordu. Bu arada Türk Ocağı İzmir şubesi de yeniden açılıp çalışmaya başlamıştı⁴. Savaşın bitiminden sonra terhis edilen yedek-subaylar, hem ekonomik sıkıntılarına bir çözüm bulmak hem de aralarındaki birlik ve dayanışmayı sağlamak amacıyla bir dernek kurdu-

¹ Bu konuda ayrıntılı bilgi, basılmakta olan *Mütareke ve İşgal Dönemi İzmir Basını* başlıklı çalışmamızda bulunmaktadır.

² Nail Moralı, *Mütarekede İzmir olaylar*, Ankara, 1973; Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de siyasi partiler*, İstanbul, 1952; 481; Nurdoğan Taçalan, *Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken*, İstanbul, 1970, 143-150. Köylü gazetesinin verdiği bilgiye göre (24 Teşrinisani 1334) bu dernek beyannamesini 23 Kasım 1918 tarihinde vilayete vererek resmen kurulmuştur. Anadolu ise derneğin resmen kurulduğunu ve programının Köylü gazetesi tarafından yayımlandığını 26 Kasım 1918 tarihli sayısında haber vermektedir.

³ Abdülkadir Özcan, "Balkan ve I. Dünya savaşlarında hizmeti geçen bir hayır kurumu; Müdafa'a-i Milliye Cem'iyeti", *İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Doğumunun 100. yılında Atatürk'e armağan*, İstanbul, 1981; 269-296.

⁴ *Anadolu*, 30 Kanunuevvel 1334.

lar⁵. İzmir'de kurulan *İhtiyat Zabitanı Teavün Cemiyeti*, ülkede bu doğrultuda bir örgütlenmenin ilk örneğini vermiş çok geçmeden Bursa'daki yedeksubaylar arasında da bir yardımlaşma kurumu oluşturulmuştur. Bursa'da bu kuruluşun öncülüğünü yapan Mümtaz Şükrü Eğilmez, derneği kurarken İzmir'deki yardımlaşma kurumunun tüzüğünü getirterek bunu esas aldığını belirtmektedir⁶. Mütarekede İzmir'e gelen ve bütün işgal süresince Yunan basın kaleminde müdür ve sansür memuru olarak görev yapan Mihail Rodas, İzmir ve çevredeki yedeksubayların vali Nurettin Paşa tarafından örgütlendiğini yazmaktadır⁷. Fakat bize göre bu örgütlenmenin fikir babası Mustafa Necati'dir. Mustafa Necati, işinden, gücünden, okulundan, fabrikasından koparılıp savaşa götürülen bu gençlerimizin, savaşın bitiminde "yorulan dimağ ve vücutlarıyla içimizde dalgın ve ümitsiz" dolaştıklarını dile getiriyor, bunların durumlarına bir çare bulmanın ulusal bir görev olduğunu savunuyordu. Mustafa Necati, "İhtiyat Zabitanı Himaye Yurdu" adıyla bir derneğin kurulmasını öneriyor, bütün kurum ve kuruluşları bu konuda yardıma çağırıyordu. Ona göre, bu yedeksubayların birkaçını şuraya ya da buraya yerleştirmek, kesin bir çözüm değildi. Çözüm köklü olmalı ve onların asıl mesleklerine dönüşü sağlanmalı, yarım kalan öğrenimlerinin tamamlanması için gereken ortam hazırlanmalıydı. İşte Mustafa Necati'nin kurulmasını önerdiği dernek bunu yapacaktı⁸. Nitekim bu yazının yayımlanmasından bir süre sonra daha doğrusu aradan bir ay bile geçmeden İhtiyat Zabitanı Teavün Cemiyeti'nin kurulması, Mustafa Necati'nin yaptığı uyarıların etkisini açıkça göstermektedir.

Mustafa Necati'nin İzmir'de kurulmasına öncülük ettiği bir başka dernek te *İzmir Demiryolları İslam Memurini Teavün Cemiyeti*'dir. Mütarekeden sonra İzmir-Kasaba, İzmir-Aydın demiryollarında ve körfez vapurlarında çalışan yüzlerce Türk işçi ve memurunun görevlerine son verilmişti. Bunların kendi aralarında bir birlik oluşturmalarında, haklarını aramalarında derneğin danışmanlığını üstlenen Mustafa Necati oldukça önemli bir rol oynamıştır⁹.

5 "İhtiyat Zabitanı Teavün Cemiyeti Nizamname-i Esasisi" *Köylü* (16 Kanunusani 1335) gazetesinde yayınlanmıştır.

6 Mümtaz Şükrü Eğilmez'in *Hatıraları Milli Mücadele'de Bursa* (yay. İhsan Ilgar), İstanbul, 1981, 10-11.

7 "İşgal esnasında İzmir'de bulunan bir Yunanlı'nın ifşaatı", *Anadolu*, 2 Nisan 1341.

8 Mustafa Necati, "Genç zabitler", *Ahenk*, 23 Kanunuevvel 1334.

9 Zeki Arıkan, "İzmir-Kasaba-Aydın demiryolu işçilerinin bir muhturası", *Tarih ve Toplum*, 49 (1988), 53-56.

İzmir’de mütareke ve hatta işgalin ilk günlerinin bütün acılarını ve sıkıntılarını yaşamış olan Anadolu ve Duygu gazetelerinin sahibi ve başyazarı Haydar Rüşti Öktem, bütün bu çabaların önemini şöyle açıklamaktadır:

“O aralık İzmir’de (İhtiyat zabitleri) bir cemiyet meydana getirmişler ve aynı zamanda Kasaba – Aydın kumpanyalarından kendilerine yol verilen yüzlerce Türk gençleri de aralarında bir birlik teşkil etmişlerdir. Ocak (İzmir Türk Ocağı) bu yeni kuvvetli teşekkül ile teşrik-i mesaiye çalıştı. Emelimiz şu idi. Bütün gençliği bir arada toplamak ve tehlike karşısında toplu bulunmak. Biz bu gayeye doğru olanca kudretimizle ilerlemeğe çalışıyor ve muvaffak ta oluyorduk”¹⁰.

İşgalden bir gün önce yani 14/15 Mayıs gecesi Maşatlık’ta yapılan toplantıya katılan Kâzım Özalp te dernek üyesi yedeksubayların etkin bir rol oynadıklarını yazmaktadır¹¹. Maşatlık mitinginde Redd-i İlhak Heyet-i Milliyesi’nin hazırladığı bir bildirin Anadolu matbaasında basılıp dağıtıldığını biliyoruz¹².

Mütarekede İzmir’de ortaya çıkan dernekler şüphesiz bu kadar değildi. Balkan Savaşı’ndan sonra anayurda gelen yurttaşlarımız haklarını savunmak için dernek kurmuşlardı. Doktor Mustafa Enver’in öncülüğünde kurulan mesleki bir kuruluşun amacı da şöyle açıklanıyordu; “Bu mesleki cemiyet öyle görülüyor ki memleketimizi yıkan hastalıklarla mübarezeye başlayacak ve harbin en şedit günlerinde ateş ve ölüm içinde vazifelerini yapan genç doktorlarımız büyük bir aşkla memleketin geri kalan evlatlarının hayatını kurtarmak için gayret ve himmet gösterecekler bu suretle memlekette bir faaliyet uyanarak milli mevcudiyetimiz kuvvetlenecektir”¹³. İzmir’deki doktorların kurduğu böyle bir meslek kuruluşunu bir yenisi daha doğrusu *Himaye-i Etfal Cemiyeti*’nin izlemesi mutluluk verici bir olaydı. Öksüz ve kimsesiz çocukları korumak üzere 1919 Şubatının ilk günlerinde kurulduğu anlaşılan bu derneğin öncülüğünü İzmir’in iyilik sever kadınları yapmıştı. Böyle bir derneğin kurulması, Mustafa Necati’nin

10 *Anadolu*, 24 Teşrinisani 1927.

11 Kazım Özalp, *Milli Mücadele*, Ankara, 1985, 7. İşgalden sonra Batı Anadolu’da Kuva-yı Milliye’nin örgütlenmesinde yedeksubaylar büyük bir rol oynamışlardı. Bk. Bezmi Nusret Kaygusuz, *Bir roman gibi*, İzmir, 1955, 155-214.

12 Bilge Umar, *İzmir’de Yunanlıların son günleri*, Ankara, 1974, 102-103.

13 Mustafa Necati, “Himaye-i Etfal Cemiyeti münasebetiyle”, *Ahenk*, 12 Şubat 1335. Ayrıca bk. Yaşar Aksoy, *Bir Kent bir İnsan. İzmir’in Son Yüzyılı*, S. Ferit Eczacıbaşı’nın Yaşamı ve Anıları, İstanbul 1986, 73-80.

anlatımıyla:” “Memleketimizde hakiki kalpleri vatan aşkıyla milliyet aşkıyla çarpan hassas ve nezih (kadınlık âlemi) olduğunu gösterdi”¹⁴.

Mahmut Celal’in (Celal Bayar) öncülüğünde kurulan *Halka Doğru Cemiyeti* de bu ad altında on beş günde bir çıkan bir dergi yayınlıyordu. O günün en tanınmış imzalarının bu dergide bulunduğunu görüyoruz. Bu arada merkezi İstanbul’da olan ve “Çiftçilerin idari, zirai, mali, adli, fenni, sıhhi” sözün kısacı bütün hak ve çıkarlarını korumak için kurulan *Osmanlı Çiftçiler Derneği*’nin İzmir’de de bir şubesi açılmıştı¹⁵.

İzmir’in o tarihlerde çıkan gazeteleri tarandığı zaman daha pek çok derneğin kurulup çalışmaya başladığı görülür. Nitekim Köylü gazetesi 26 Mart 1335 (1919) tarihli sayısında *İzmir Tütün Amele Cemiyeti*’nin kurulduğunu haber vermekte böylece işçilerimiz arasında “fikir ve kuvvet iştiraki”nin gerçekleştiğini belirtmektedir. Gazete bu konuda şunları yazıyordu: “Tütün vilayetimizde en mühim ve en bereketli bir mahsuldür. Bu yüzden geçinen binlerce halk vardır. Rençber mahsulü çıkarır, tüccara satar. Tüccar işler, terbiye eder ve Avrupa’ya yollar. Tütün gibi mühim ve bereketli bir mahsul üzerinde çalışan erkek, kadın amelenin sayısı pek çoktur... İşte tütün ameleleri kurdukları cemiyetle mülkümüzden – belki ilk defa olarak – bir amele varlığı gösteriyorlar. Amele arasında pekleşme ve birleşme esaslarını kurunca ilel ve emraza karşı da kendisini ve ailesini az çok sigorta etmiş olur...” Bu arada İzmir dâva vekillerinin de örgütlendikleri¹⁶, İzmir’deki Türk müretteplerinin de *Mürettibin-i Osmaniye Cemiyeti* adıyla birleştikleri anlaşılmaktadır¹⁷.

Öte yandan mart ayının (1919) sonlarına doğru yine İzmir’de *Muhacirin-i İslamiye Müdafaa-i Hukuk ve Teavün Cemiyeti* kuruldu. Derneğin başkanı Doktor Hüseyin Bahtiyar idi. Bu dernek göçmenlerin

14 Mustafa Necati, “Himaye-i Etfal Cemiyeti...”, *göst. yer.*

15 Bk. Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye’de siyasal partiler*, İstanbul, 1986, II, 364–373. Bu derneğin nizamnamesi ayrıca *Köylü* (26 Mart–29 Mart 1335) gazetesinde yayımlanmıştır. Derneğin İzmir şubesinin işgal sırasında yeniden açıldığı anlaşılmaktadır (*Ahenk*, 28 Teşrinievvel 1335). Çiftçiler Derneği İzmir şubesi işgal sırasında yapılacak 1919 seçimlerinde önemli bir rol oynamış ve aralarında eski İttihatçıların da bulunduğu bir listeyi “heyet-i teftişîye” ye sunmuş fakat bu liste kabul edilmemiştir. Kaldı ki bu seçimler İzmir’de Yunanlılar tarafından engellenmiş ve bütün hazırlıklara karşın seçim yapılamamıştır. Bk. Tarık Zafer Tunaya, *Devrim hareketleri içinde Atatürk ve Atatürkçülük*, İstanbul, 1981, 182–196.

16 *Köylü*, 26 Mart 1335.

17 *Köylü*, 43 Nisan 1335.

“hukuk-ı tarifîyesini müdafaa ve muhtac-ı muavenet” esasına dayanıyordu. Derneğin ilk kongresi 30 Mart 1919 tarihinde Milli Kütüphanе’de yapılmış ve bu toplantıda *Hukuk-u beşer* gazetesi sahibi Hasan Tahsin de bir konuşma yapmıştı. Köylü bu dernekle ilgili olarak şunları yazmaktadır; “Bu cemiyet memlekette mühim bir anasır-ı iktisadi olan muhacirlerin yalnız kendilerine değil aynı zamanda memlekete nafi olacak biçimde refah ve iskânına çalışmakta olduğu cihetle biz de kârında muvaffak olmasını özler ve heyet-i idareyi yeni baştan kutlularız”¹⁸.

Yunan işgaliyle birlikte bütün bu derneklerin çalışmaları sona erdi. Yalnız işgal altında hiçbir varlık gösteremeyen Hilaliahmer (Kızılay) ayakta durabiliyordu. İşgal genişledikçe buralarda yaşayan Türklerin sosyal ve ekonomik durumları da kötüleşmeye başladı. Memurların çoğu işini yitirdi. Görevde kalanlar aylarca aylık alamadılar. Okulların, öğretmenlerin durumu ise yürekler acıydı. Yunan olağanüstü komiseri Stargiadis, İtalya’dan getirttiği mermerlerle İzmir’de bir üniversitenin temellerini atarken Türk okulları tam bir başıboşluğa itiliyordu. Hattâ Stargiadis’in ilk yaptığı işlerden biri İzmir’de bir Rum öğretmen okulu açmak olmuştur¹⁹. Türk öğretmenlerin çoğu soluğu işgal altına girmemiş bölgelerde alıyordu. O günlerin gazeteleri, öğretmenlerin sıkıntılarını, perişanlıklarını yansıtan haberlerle dolu bulunmaktadır. Yazımızın sonuna koyduğumuz birkaç belge, durumu bütün çıplaklığıyla ortaya koymaktadır. Ekmek, ilaç parası bulamayanlar, ölen çocuğunu defnedemeyen öğretmenler o zamanki gazetelerin diliyle “zavallı muallimlerimiz” idi²⁰.

İşgal altındaki İzmir’de eğitimin nasıl bir çıkmaza girdiğini gören birkaç yurttaşımız *Teşvik-i Maarif Cemiyeti* adını taşıyan bir dernek kurdular. Bunu, o günkü gazetelerden birinde derneğin tüzüğünün yayınlanmış olmasından anlıyoruz. Bu tüzük sekiz maddeden oluşmakta ancak üçüncü maddesi sansürce çıkarılmış bulunmaktadır. İlk maddede derneğin amacı açıklanmakta, ülkemizin diğer ülkelere göre geri kaldığı, uygar toplumlara yetişmenin bilimsel çabalara bağlı olduğu belirtilmekte, böyle bir boşluğu doldurmak için derneğin kurulduğu dile getirilmektedir.

18 *Köylü*, 28 Mart, 3 Mart 1335.

19 *Ahenk*, 14 Teşrinisani 1335.

20 Krş. Kamil Su, “Sevr Antlaşması ve İzmir vilayeti merkezi sorunu”, *Ulusal Kültür*, 6 (1979), 60.

İkinci maddede derneğin merkezinin, açıldığı tarih olan 1912 yılından beri *Milli Kütüphane* olarak bilinen fakat şimdiden sonra *İslam Kütüphanesi* adını alan yer olduğu açıklanmaktadır.

Dördüncü madde yönetim kurulunun ve dernek şubelerinin sayısını belirlemekte, beşinci madde mali konularla ilgili bulunmaktadır. Buna göre sinema (Milli Sinema) geliri, eskiden olduğu gibi şimdiden sonra da derneğin daha doğrusu kütüphanenin gereksinimlerini karşılayacak, merkezde derneğe yazılanlardan aidat istenmeyecek ancak kendi isteklerine göre bunlar bağış yapabileceklerdir. Taşrada da kitaplıkların kurulmasına çalışılacak, bu konuda resmi kuruluşların yardımının sağlanması için çaba gösterilecektir.

Altıncı maddede derneğin, herkesin almaya gücünün yetmediği Doğu ve Batı'nın en önemli eserlerini sağlamaya çalışacağı, gerekirse gazete ve dergi çıkartılmak suretiyle kütüphane gelirinin artırılmasına çaba göstereceği açıklanmaktadır. Dernek, öğretmen ve öğrencilere de yardımcı olacak şehir ve kasabalarda kible yönünü en ayrıntılı bir biçimde saptamaya da özen gösterecektir.

Yedinci maddede dernek kurucularının adları ve adresleri yazılıdır. Sonuncu madde, derneğin kapanması halinde ortaya çıkabilecek hukuksal sorunların nasıl çözümleneceğine ilişkin bulunmaktadır²¹.

İşgal altında, Türk eğitiminin gelişmesine hizmet etmek amacıyla böyle bir derneğin kurulmuş olması dikkat çekicidir. Ancak tüzük incelendiğinde, derneğin çabalarının büyük ölçüde okuma ve yazmayı özendirilmeye yönelik olduğu ve etkinliğinin daha çok Milli Kütüphane çevresinde yoğunlaştığı görülür. Okul, öğretmen ve öğrencilerle ilgili etkinliklerin sınırlı tutulduğu görülmektedir. Kaldı ki işgal kuvvetlerinin gölgesinde bütün bölgelerde eğitimi yönlendirmeye kalkışmak hem olanaksızdı hem de bir derneğin gücünü aşıyordu.

Derneğin kurucularının Milli Kütüphane'nin kurulmasına da katkıda bulunmuş ve yönetiminde görev almış kişiler olduğunu belirtmek gerekir. Öğretmen Celal Bey, kütüphanenin ve aynı zamanda derneğin de müdürü idi. Eczacı Faik Bey ve Tahir Bey de kütüphanenin kurucularından olup yönetim kurulunda yer alıyorlardı. Mehami yani avukat Sadık, Şahbender Şefik ve Yusuf Rıza Beylerin ise işgal sırasında kütüphanenin yönetim kurulunda yer aldıkları anlaşılmaktadır. Avukat Sadık, Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nı destekleyen Müsavat gazetesinin sahibi idi.

²¹ Aşağıya bakınız.

Asıl üzerinde durulması gereken nokta, Milli Kütüphane adının İslam Kütüphanesi olarak değiştirilmesidir. Oysa Türkiye’de adının başında *Milli* sıfatı bulunan ilk kütüphane İzmir’de açılmıştı. Böyle bir düşünce 1911 yılında olgunlaşmaya başlamış, İzmir avukatlarından Kadızade İbrahim Beyin çabalarıyla kurulan *İlim ve İrfan Cemiyeti* bir kütüphane kurmak amacıyla piyango çekimi düzenlemişti. Fakat elde edilen parayla böyle büyük bir işin başarılamayacağı anlaşıldı. Daha sonra İttihat ve Terakki Fırkası İzmir yönetim kurulu ve İzmir’in ileri gelenlerinin çabalarıyla 23 Haziran 1912 tarihinde Salepçioğlu konağında Milli Kütüphane açıldı. Milli Kütüphaneye gelir sağlamak amacıyla 1 Mayıs 1331 (14 Mayıs 1915) tarihinde yapımına başlanan hapishane yakınındaki sinemanın temel atma töreni başlı başına bir olay oldu. Vali Rahmi Bey başta olmak üzere kütüphane idare, ilmiye ve inşaiye heyetleri, İttihat ve Terakki okulu öğrencileri ve daha pek çok kimsenin katıldığı törende, özel olarak hazırlanan temel taşıyla *Memalik-i Osmaniye’de tedavül eden paralarla* yayınlanan gazetelerden birer tanesi mahfaza içinde İttihat ve Terakki Fırkası kâtib-i mesulü Celal Bey (Bayar) tarafından *mahall-i mahsusa* kondu²². Bu sinemadan elde edilen gelir kütüphaneye ayrıldı. Borçlar ödendi. Kitap sayısı 4.000’e çıktı. Valilik bu ulusal kuruluşun daha da güçlenmesi ve bağımsız bir binaya kavuşmasına yardımcı olmaya çalıştı. Arsa sağlandı. Kütüphane ve sinemanın temelleri atıldı. Ancak araya savaşın ve işgalin girmesiyle bu büyük iş Cumhuriyetin ilk yıllarında tamamlanmış oldu (1926–1933)²³. Milli Kütüphane’nin, 1920 yılı ağustos ayında, İzmir’de kurulması tasarlanan *Cemaat-i İslamiye*’nin²⁴ merkezi ve buna bağlı olarak müftülük makamı²⁵ olarak kullanılması

22 *Anadolu*, 3 Mayıs 1331. Krş. Sabri Sürgevil, 1914–1915 yılları arasında İttihat ve Terakki Fırkası’nın İzmir politikası, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü (basılmamış doktora tezi), 1984, 149.

23 *İzmir Milli, Kütüphane açılma şenliği* 1933, İzmir 1933.

24 Osmanlı Devleti’nin Balkanlar’dan ve adalardan geri çekilmeye başlaması üzerine yerlerinde kalan Türk ve Müslümanlar; sosyal, ekonomik ve kültürel varlıklarını korumak ve kendileriyle ilgili işleri yürütmek üzere aralarında örgütlenmeye başladılar. Bu tür örgütlenmelere *Cemaat-i İslamiye* denilmektedir. Sevr antlaşmasının imzalanması ve İzmir’in yönetiminin resmen Yunanlılara devir ve teslim edilmesi üzerine (Kamil Su, “Sevr Antlaşmasının İzmir’de uygulanması”, *Ulusal Kültür*, 5 (1979), 127–134) şehrin Türk halkı büsbütün umutsuzluğa ve kaygıya kapılmış, bu yolda bir *Cemaat-i İslamiye* kurulması işi de gündeme gelmişti. Ahenk gazetesinde çıkan bir yazıda (S.N., “İzmir’de Cemaat-i İslamiye teşkilatı münasebetiyle”, *Ahenk*, 25 Ağustos 1336) bunun “dinî ve idari olmaktan ziyade” ... “bir ihtiyacı milli ve içtimai”den kaynaklandığı belirtilmektedir. Aynı zamanda Mecnem’de de bir *Cemaat-i İslamiye* kurulmuştu (*Ahenk*, 28 Eylül 1336).

25 *Ahenk*, 14 Eylül 1336.

dahi düşünöldü. Fakat bu gerçekleşmedi. Kütüphane işgal süresince İzmir'in Türk halkını bir araya getiren, bir arada tutan bir sığınak yeri ödevi gördü.

Yukarıda belirttiğimiz gibi işgal sırasında kurulan Teşvik-i Maarif Cemiyeti'nin tüzüğünün ikinci maddesinde ad değişikliği açıkça dile getirilmektedir. Böyle bir değişikliğin işgalci güçlerin baskısından kaynaklandığına şüphe yoktur. Başta İzmir olmak üzere işgal ettikleri bütün yöreleri Yunanistan'a katmak amacını güdenler, "milli" sözünden rahatsız oluyorlardı. Milli olan ne varsa yok ediliyordu. Bu ad değişikliği, Milli Kütüphane'nin onurlu tarihinde acı bir anı olarak kalacaktır.

Sözünü ettiğimiz derneğin İzmir'de "maarifî" ne ölçüde "teşvik" edebildiği konusunda ayrıntılı bilgimiz yoktur. Hattâ ne kadar yaşadığını da bilemıyoruz. Okulların, öğretmenlerin ve bütün eğitim kurumlarının perişan bir durumda buldukları bir sırada bu derneğe fazla umut bağlamanın da anlamı yoktu. Ancak işgal altındaki Türklerin toparlanmasının bir göstergesi olması açısından da dikkati çekmektedir. Bu arada şunu da ekleyelim ki bütün baskılara karşın İzmir'in yurtsever halkı eğitim ışığının büsbütün söndürülmemesine çalıştılar. Okulların ayakta kalmasına yardımcı oldular. Kitapçılar, Okul kitaplarını hiçbir kâr amacı gütmeyen İstanbul fiatı üzerinden İzmir'de ve işgal altındaki bölgelerde dağıttılar. Böylece ulusal dayanışmanın canlı bir örneğini vermiş oldular. Burada tarihsel bir belge olduğu için Teşvik-i Maarif Cemiyeti'nin tüzüğünü olduğu gibi vermeyi uygun görüyoruz.

Teşvik-i Maarif Cemiyeti'nin Nizamname-i Esasisi

1- Milletimizin sair memalik ve edyan ehline nisbetle geri kaldığı ve mütemeddin milletlere yetişebilmek için cümlenin en mukaddes bir emele doğru koşarcasına ilmi faaliyetler ibrazına mecbur olduğu isbata muhtaç olmayan hakayık-ı bahiredendir. İşte bu büyük noksanı cebir ve ikmale çalışmak mefkûresiyle İzmir'de esamisi elifba sırasıyla zirde muharrer müessisler tarafından "Teşvik-i Maarif Cemiyeti" unvanıyla bir cemiyet tesis olunmuştur.

2- Cemiyetin merkez-i umumisi İzmir'de bulunacak ve heyet-i idare-i merkeziyesi 23 Haziran 328 tarihinde ve o zamandan beri Milli Kütüphane namıyla ma'nun ve umumun mütalaasına küşad ve bundan böyle "İslam Kütüphanesi" namıyla yad olunması mukarrer kütüphaneden içtima edecektir.

3- Merkez heyet-i idaresi 7 kişiden ve şubata heyetleri 3-5 kişiden tereküp edecektir. Her sene haziranda intihabat icra olunarak şubatta idare heyetleri tebdil veya ika olunacaktır.

4- İdare merkezi olan İzmir'de sinema hasılatı ile kütüphanenin ihtiyacı mehmaemken temin olunabileceğinden merkezde kaydolunacak âzaya şehriye âidat namıyla aylık itası teklif olunmayacak ve kendi arzularıyla âidat itasına hâhişger olanlarla teberruatta bulunacak olanların şehriye ve hibeleri ma'aşşükran kabul edilecektir. Şubelerde ve tahsisan taşra şubasında dahi kendi iradiyle idare olunabilecek kütüphaneler tesisine çalışılacağından işbu emniyetin husulü için merkezden para ikraz ve irsaline veya idare-i vilayet kanunnamesinin bahşetmekte olduğu müsaadata ve devair-i belediyenin irfan-ı memleketi irka emrinde göstereceği takayyüdata istinad ile tahsisat ve muavenat-ı resmiye istihsaline çalışılarak iane derci gibi müzic tekliflerden imkân dairesinde içtinap olunacaktır.

5- "Teşvik-i Maarif Cemiyeti" her kesenin mütehammil olamayacağı masarifi göze aldırarak Şark ve Garba ait en ehemmiyetli âsarı tedarik ile mütalaa ve istifade arzusunda bulunacak olanlara meccanen okutacak ve ileride lüzum görürse yevmi veya muvakkat ceraid ve resail neşrederek bir cihetten kütüphane varidatını tezyid ve diğer cihetten de mekâtip talebe ve muallimine müzakerecilik vazifesini deruhde ve arzu edecek bilad ve kuraya basitalar tersim ve inşası mu-tasavver cevami ve mesacidin kible istikametlerini en dakik hesabat ile hesap ve müracaat vukuunda imsakiye tertip etmek misüllü ma'şer-i İslama hâdim-i umur ile dahi tevaggul edebilecektir.

6- "Teşvik-i Maarif Cemiyeti" müessisleri elifba sırasıyla esamisi âtide muharrer zevattır;

Doktor Esat: Karantina'da Köprü'de 17 numaralı hanede

Muallim Celal (Müdür-i umur): Kasım Efendi sokağında 22 numaralı hanede

Şehbender Şefik: Fettah Mahallesinde Dibek sokağında 25 numaralı hanede

Mehami Sadık: Silahhane'de tramvay makasında 128 numaralı hanede

Tacir Selahattin: İkinci Süleymaniye mahallesinde 43 numaralı hanede

Eczacı Faik: Namazgâh'ta 550 sokağında 19 numaralı hanede

Muallim Yusuf Rıza: Kestelli Mescitte 42 numaralı hanede

Mahmut Tahirülmevlevi "Kâtib-i umumi"; Bayraklı'da Bornova caddesinde 2 numaralı hanede.

7- "Teşvik-i Maarif Cemiyeti" dördüncü maddede muharrer olan senevi içtima ve intihabatı yapamayacak derecede âzasını kaybetmek veya esasen taazzuv edememek ilcasıyla infisaha uğradığı veya hükümetçe fesh olunduğu takdirde menkul ve gayrimenkul bilumum emval ve emlaki resmen teşekkül etmiş bir Cemaat-i İslamiye varsa onu temsil eden heyet-i mesuleye öyle bir cemaat mevcut olmadığı halde teşekkülüne değin hükümetin nezareti ile Müslümanların istifadesine arz ve tahsis olunmak üzere mahall-i fetvahanesine intikal edecektir.

Ahenk 12 Mayıs 1336 (1920).

EKLER

Havadis-i Vilayet

Bazı kazalarda mualliminin beş aydan beri maaş alamadıklarından dolayı fevkalade sefil ve perişan kaldıkları ve bundan müteessiren Maarif Müdürü Ziya Beyin istifaya kıyam eylediği ve fakat vaki olan rica ve ısrar üzerine bundan nükül (vazgeçme) eylediği istihbar edilmiştir. Böyle bir zamanda beş ay değil, beş gün bile parasız yaşamak kabil olamayacağından mekteplerimizin tekmil ve terakkisini arzu ediyor isek bu zavallıların bir gün evvel maaşlarını vererek eshab-ı maişetlerini temin etmek farzdır. Meselenin layık olduğu ehemmiyetle nazar-ı dikkate alınmasını alakadarandan rica ederiz.

Ahenk, 9 Teşrinisani 1335.

Manisa Mektepleri kapanıyor!..

Bâladaki unvan ile Manisa'dan yazılıyor:

Manisa mekâtib-i iptidaiye muallimlerine çoktan beri maaş verilmediği için birçok müracaatlardan sonra muallimler en nihayet salı günü toplanarak şehri halin dokuzuncu pazar gününe kadar müte-

rakim maaş ve tahsisatları verilmediği surette yevm-i mezkûrdan itibaren terk-i vazife edeceklerini makam-ı mutasarrıfiye bildirmişlerdir.

Bundan iki sene evvel otuz beşi mütecaviz muallim ile tahminen yirmi kadar muallime besleyen muhasebe-i hususiye şimdi on beşe varamayan muallim ile yirmi üç kadar muallime besliyor. Muallim ve muallime miktarındaki tenakus (eksilme) calib-i dikkattir. Bununla beraber muallim maaşatının evvelkine nispetle beş altı misli fazlalaşması mukabilinde muhasebe-i hususiyenin varidat-ı Umumiyesi de icarların tezayüdüyle aynı nispetle mütezayid bulunuyor. Yani muallimlerin maaşatının tezayüdü nispetinde muhasebe-i hususiye varidat-ı umumiyesi de tezayüd etmiş bulunduğundan iki sene evvel muntazaman maaş verilirken şimdi ne için varidat-ı umumiyeden maaş verilmeyip memleketin maarifi, irfanı tekmeleniyor?..

Varidat-ı umumiyeden verilmesi mümkün olan maa zamaim-i maaşatın (maaş artışlarıyla birlikte) itasını masarif-i mecburenin tahsiline talik nasıl uygunsuz bir hal ise masarif-i mecbure tevziatının vaktiyle yapılmaması da aynı derecede bir düşüncesizlik, bir teseyyüb (üşenme, kayıtsızlık) eseridir. Alakadar kimselerin bu hal-i esef-i iştimallerinin cezasını memleketin maarifi mi çekecektir! Mesleğinden (temin-i maişet edemeyerek) erbab-ı irfanın uzaklaşması, bunca seneler yapılan fedakârlıklarla kazanılabilen mahdut ve pek az münevver erkânın şu idaresizlik yüzünden kaybedilmesi memleketin pek şiddetli muhtaç bulunduğu nur-ı irfanın sönmesi sayılacak birer ziya-ı elim değil midir? Acaba bu milletin, bu memleketin mekâtibini bu hale koyan rüesa memurinden hesap sorulmayacak mı?

Maarifin daha ziyade tevsii ile müsamereler, meccani dersler sayesinde ahaliyi tenvire çalışmak mecburiyetinde bulunduğumuz şu zaman-ı felakette milletin yegâne vasıta-ı felahı olan maarifin büsbütün mahvına sebep olacak bir cinayetten büyük bir mübrem-i içtimai değil midir?

Ahenk : Cidden şayan-ı esef ve gayr-i kabil-i tahammül olan şu hal vilayetin ekser taraflarında görülüyor. Muhasebe-i hususiyeler anlaşılan bunun önüne geçemeyecekler; bu sebebe mebni mahalleri ekâbir-i memurini pişüva (öncü) olarak mualliminin müterakim maaşatını tesviyeye medar olabilecek mebalîği ashâp ve yesar ve gınadan ianeten tedariki mümkün olamaz ise istikrazen olsun bittedarik mualliminin duçar oldukları muzayakaya bir netice verilmelidir.

Ahenk, 10 Teşrinisani 1335

Aynen

Kaza maarif encümeninin masarif-i mecbure tevziat ve tahakkukatında gösterdiği kayıtsızlık yüzünden maaşatımız verilemiyor. Zıyk-ı (darlık) maişetten dolayı duçar olduğumuz nakabil-i tahammül sefalet ve müşkülât son dereceyi bulmuştur. Biz zavallı muallimler için pek meşum olan bu ahvalin badema temadi edeceği kaza encümeni-maarifinin lakaydane harekâtından istidlal edilmektedir.

Bugüne kadar müteaddit feryatlarımıza karşı sadre şifa verecek bir cevap veren yok. Bağırдық, çağırдық, açız dedik, muallimlik, mürebbilik salim bir fikir ve vücutla kaimdir kaziyyesini ileri sürdük. Kat'iyen aldırان, ehemmiyet veren yok. Bugünün fevkalade mübrem olan ihtiyaç ve zaruretlere karşı hiçbir kıymet ve ehemmiyeti haiz olmayan pek cüz'î muhassasat-ı şehriye ile idame-i mevcudiyet etmek mecburiyetinde bulunan muallimler aylarca istihkaklarından mahrum edilirse temin-i maişet hususunda güzeran eden günler, saatler biraz insaf ile muhakeme edilmelidir.

Her an düşüncesi, mefkûresi ailesinin derd-i maişeti ile uğraşan ve her dakika vicdan azabı içerisinde muazzep olan bir muallimden vatan ve milletin terakkisi namına ne beklenir ve ne beklenmek lazımdır?

Binaenaleyh son bir ümit ile sefalet ve perişanimizi senelerden beri mesele-i maarifle imrar-ı hayat eden tecrübedide ve âlicenap maarif müdürü beyefendinin enzar-ı insaf ve merhametine vaz ediyor ve neticesine sabırsızlıkla intizar ediyoruz.

Nif kazası muallimleri.

Ahenk, 16 Teşrinisani 1335.

Uşakizade Muammer Beyefendiye

Bundan bir sene evvel en güzel ve en kıymetli dört mektebimiz ilca-ı zamanla binasız kaldı... Bina tedariki için resmi ve hususi sarf edilen mesai, meyl ve sefahat ve ihtirasat ile taş kesilen yüreklerin önünde bir hiçten ibaret kaldı... O mektepler, mahkûme-i idam bir mazlume tazarru ve niyazıyla tamam altı ay bir melce-i reha dilendi... Milyonlara sahip olan hiçbir vücut bu zenzeme-i tazarruun rikkat-i yetimanesiyle zerre kadar hiss-i merhamet duymadı... Şimdi siz bu hengâm-ı teneffu' (yararlanma) altında Hilal Sultanisi'ne ait on yıllık

uluvv ü himmetinizin temadisini tensip buyurmuş olmağla sahip olduğunuz vicdan-ı millinin kemalini tasvir etmiş oluyorsunuz. Ellerinizden öperek size alenen arz-ı şükran eylerim. Mehmet Şevki

Ahenk, 11 Şubat 1336.

Dün mütehayyızan-ı memlekette bazı zevatın matbaamıza kadar gelerek maarif hakkında calib-i hayret ve dikkat şikâyetinde bulduklarını yazmış ve bu işi ehemmiyetle takip ve tatvik ederek menafi-i memleketi vikayeye hizmet edeceğimizi ilâve eylemiştik.

Gazetemiz, dün öğleden sonra intişar eder etmez Islahat refikimiz derhal işini gücünü terk ederek tamik ve tahkika koyulmuş: Ve netice itibariyle meselenin post kavgasından başka bir şey olmadığını anlamış! “Bunu basit bir çekiştirme telakki ederek habbeyi kaba yapmak cidden teemmül ve telehhüfe (sızlanma) sezadır” diye sözünü kesip bitirmiş...

(Yazının bundan sonrası sansüre uğramış).

Not: Islahat işgali destekliyor ve Yunanlılarla işbirliği içinde bulunuyordu (Z.A.)

Ahenk, 6 Eylül 1336.

Mülhakat mektepleri hakkında idarehanemize varid olan haberler pek elimdir.

Maarif dairesinin İzmir mekteplerine vaki olmakta olan müdahalelerin mânasını tetkike çalışır iken, bu haberler bizi büsbütün meyas ediyor.

— maarifimizi tahribe hizmet edenlerden bu hesabı sormak elbette hakkımızdır.

Mülhakatta mektepler idaresizlikten merkezde yine mektepler — duçar-ı gazap oluyor.

Biz tetkik dosyamızı ikmal etmek üzere bulunuyoruz.

Şimdilik müftü Efendi hazretlerinin kemal-i salahiyetle müdahalesini temenni ederiz.

Not: Boş bırakılan yerler sansür edilmiştir (Z.A.)

Ahenk, 7 Eylül 1336.

Yavuz Kütüphanesi Müdüriyetinden

Pahalılık sebebiyle evlad-ı vatanın nimet-i maariften mahrum kalmamaları için Yavuz Kütüphanesi sahipleri, İstanbul fiatı üzerine kitaplarını satmağa karar vermiştir. Toptan sipariş süratle icra edilir.

Mahall-i müracaat: Hükümet karşısında (Yavuz Kütüphanesi) ile Çivici hamamı karşısında dirsekteki şubedir.

Ahenk, 7 Eylül 1336.

Protesto ediyoruz

Bâladaki serlevha ile "Le Levant" refikimizden naklen "Estiya" da okunan fıkradır.

Haber aldığımızı göre maarif müdürü Mahmut Ziya Efendi bir takım harekât-ı gayr-i muhikkada bulunmaktadır.

Türk mekteplerinin statükosunu mutlak muhafaza etmek arzusu- nu izhar etmiş olan Mösyö İstiryadis'in bu gibi harekâtı keenlemeye- kü (olmamış gibi) addedeceğini kaviyen ümit etmekle beraber Ziya Beyin İzmir'de muhabbet-i umumiyeyi kazanmış ve irfanlarıyla müş- tehir müteaddit muallimleri azletmek hususundaki hareketini protes- to ediyoruz.

Ahenk, 14 Eylül 1336.

Le Levant refikimiz neşrettiği bend-i mahsusunda diyor ki

Geçen gün maarif müdürü Mahmut Ziya Efendi'nin keyfi ah- valini muaheze ettiğimiz sırada yıldırımlarının aynı zamanda Hilal Sultanisi'nin muhabbet-i umumiyeyi kazanmış olmağla maruf, faal müdürü Mehmet Şevki Beye, birçok defalar kaymakamlıkta bulunmuş ve bilcümle Türk mekteplerinde mütevaliyen Fransızca tedrisatını deruhte etmiş olan sabık vilayet mektupçusu Hasan Vasfi Beye ve elli seneden beri en asil Türk ailelerinin çocuğunu yetiştiren nehari ida- disinin bugünkü müdürü Naili Beye isabet edeceğini düşünmemiştik.

Sansür.

Mehmet Şevki Beyin yorulmak bilmez faaliyet ve gayreti Hasan Vasfi Beyin İttihat ve Terakki havf ve dehşetinin en ziyade hüküm sürdüğü bir devirde Fransız lisan, hars ve medeniyetinin neşr ü tamimi emrinde sarf eylediği mesai ve Naili Bey tarafından Türk gençliğine ifa edilen şayan-ı takdir hizmet bu üç genç muallimi Türk heyet-i talimiyesinin ruhu gibi telakki ettirmektedir. Onların vazifelerine nihayet vermek Türk gençliğinin terbiyesine bir darbe indirmektedir.

Yirmi satır sansürce tayy edilmiştir.

Ahenk, 16 Eylül 1336.